

УДК 37.013.42:316.621-052

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-1(339)-2-53-61

Маковецька Анастасія Сергіївна,

аспірантка кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Старобільськ, Україна.

moskow555nastya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9402-5414>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї І ШКОЛИ У ВИХОВАННІ ГІПЕРАКТИВНИХ УЧНІВ

Важливим чинником у соціалізації та вихованні дітей та учнівської молоді є партнерська взаємодія сім'ї та школи, оскільки для соціального становлення особистості величезне значення має узгодженість цілей і дій, об'єднання виховних можливостей цих двох суспільних інституцій. Нові соціокультурні зміни в Україні гостро поставили завдання наповнення освітнього контенту новим соціально-педагогічним змістом взаємодії сім'ї та школи, у якому батьки виступають активними учасниками педагогічного процесу. Теоретичні та практичні положення педагогічних досліджень доводять, що становлення особистості учня відбувається у його взаємодії з різними суб'єктами соціально-педагогічного впливу, зокрема, з сім'єю, навчальними закладами, громадою, формальними чи неформальними об'єднаннями, релігійними спільнотами. Прослідковується об'єктивна потреба вивчення проблеми взаємодії сім'ї та школи, її розроблення і вирішення, оскільки сьогодні у кожній школі особливе місце займають питання педагогічного впливу на соціально-дезадаптованих дітей, зокрема гіперактивних, та узгодженості в спільних напрямках роботи працівників навчального закладу та батьків чи осіб, що їх замінюють.

Дослідження порушеного вище питання неможливе без ретельного вивчення законодавчих актів та постанов України, які забезпечують умови для збагачення національної системи освіти й виховання, доступності освіти для учнів з порушеннями у здоров'ї та особливими освітніми потребами. У Конституції України, законах України «Про освіту», «Про охорону дитинства», «Про внесення змін до деяких законів України про освіту з організації інклюзивного навчання» гарантуються створення умов підтримки та захисту дітей з особливими потребами; наказах Міністерства освіти і науки України «Концепція розвитку інклюзивної освіти», «Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах», «Про затвердження плану заходів, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми

потребами, у тому числі дітей-інвалідів» та інших нормативно-правових актах; у Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)» наголошується, що принцип співробітництва школи й сім'ї, єдності виховних впливів учителів і батьків має важливе значення в практиці виховання підростаючого покоління; в Законі України «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Концепції національного виховання, Національній програмі «Діти України» та «Українська родина» підкреслено, що найважливішими соціальними інститутами, на які покладено відповідальність за навчання й виховання молоді, є сім'я та школа.

У вітчизняній науці про виховання досліджено значну кількість аспектів взаємодії школи й соціального середовища. Взаємодію як цілеспрямований вплив школи й соціального середовища одне на одного, який сприяє взаємозбагаченню, посиленню виховного потенціалу взаємодіючих систем розглянуто в теоретичних положеннях філософів, соціологів, психологів та педагогів (Г. Андреєва, Л. Байбородова, В. Бочарова, Л. Ваховський, Б. Вульф, О. Коджаспіров, М. Рожков, В. Семенов). Особливості виховного потенціалу родинної педагогіки (С. Бабишина, З. Болтарович, М. Стельмахович); формування педагогічної культури сучасних батьків (А. Марушкевич, В. Постовий); основні напрями співпраці сім'ї і школи (Т. Алексеєнко, Т. Харченко); психологічні основи сімейного виховання (В. Кравець); виховна робота сім'ї та школи з важковиховуваними дітьми (В. Татенко, Т. Титаренко, В. Оржеховська).

Зарубіжними вченими здійснено значну кількість досліджень з вивчення найважливіших аспектів взаємодії школи й соціального середовища. У Франції прихильники соціоцентричної концепції досліджували стосунки між школою та батьками (Р. Бальєна (R. Ballion), Р. Буайєра (R. Boyer), Д. Гласмана (D. Glasman), М. Делькло (M. Delclaux), П. Дюрнінга (P. Durning), П. Крузе (P. Crouzet), К. Монтандон (C. Montandon); антропоцентричну концепцію поширювали (А. Біне (A. Binet), П. Лапі (P. Lapy), Ж. Шато (J. Château) та ін.); проблема «школа й місцеві органи влади (Р. Бламира (R. Blamire), П. Бурдьє (P. Bourdieu), Ф. Мір'є (F. Mirrier); взаємозв'язок школи та засобів масової інформації висвітлено в роботах Л. Поршера (L. Porcher), Е. П'єрр (E. Pierre), Л. Седель (L. Cédelle).

Проблема навчання та виховання учнів із гіперактивним розладом та надання їм соціально-педагогічної підтримки стала предметом наукового дослідження у кінці XX початку XXI ст. Проблемою дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності займалися українські науковці у галузі педагогіки: питання системи шкільної освіти (Е. Фісун, М. Шутова); становлення інклюзивної освіти (А. Колупаєва, О. Рассказова, М. Сварник, Н. Софій, М. Швед); навчання дітей із гіперактивним розладом (Т. Борисова, Т. Ємельянцева, В. Кузьміна О. Романчук, Є. Суковський, Т. Фаласеніді, О. Ферт, Л. Ясюкова).

У працях зарубіжних авторів представлені також різні аспекти гіперактивності: психологічні особливості дітей із гіперактивним розладом (Р. Барклі (R. Barkley), Р. Валлер (R. Waller), Т. Саваж (T. Savage)); педагогічні характеристики учнів із гіперактивним розладом (П. Вайтекер (P. Whitaker), Дж. ДуПауль (G. DuPaul), Д. Гіллборн (D. Gillborn), С. Зенталь (S. Zental) С. Ріф (S. Rief)).

Незважаючи на те, що проблема взаємодії сім'ї та школи у навчанні і вихованні учнів не відноситься до нової сфери наукового знання і досить широко охоплює академічне середовище, не існує достатньої кількості науково-педагогічної літератури, яка, з огляду на свою значущість, може бути використана як науковий фундамент сучасних педагогічних практик у взаємодії сім'ї та школи у соціальній підтримці гіперактивних учнів.

Таким чином, здійснюючи аналіз науково-педагогічної літератури, ми в своєму науковому пошуку, спираємося як на надбання в галузі педагогіки в контексті організації освіти та виховання, так і на сучасні соціально-педагогічні дослідження, що розкривають цілий комплекс проблем, пов'язаних із впровадженням організованих технологій взаємодії сім'ї і школи у соціальній підтримці гіперактивних учнів початкових класів.

Метою статті є аналіз генези взаємодії сім'ї і школи у вихованні гіперактивних учнів.

Дослідження генези взаємодії сім'ї і школи у вихованні гіперактивних учнів показало, що вона пройшла складний суперечливий еволюційний шлях. У різні історичні періоди розвитку соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах та сім'ї були окреслені її пріоритетні напрями.

В історії української освіти відносини сім'ї та школи пройшли тривалий і суперечливий шлях розвитку від спонтанного співробітництва до цілеспрямованого усвідомленого втілення ідеї взаємодії в освітній практиці. У своєму дослідженні ретроспективний аналіз процесу становлення та розвитку взаємодії сім'ї і школи ми розпочинаємо з кінця XIX та початку XX століть.

З початку XIX століття проблема взаємодії сім'ї і школи стала усвідомлюватися з усією гостротою. У практиці середньої школи тих років намітилася тенденція до цілеспрямованого пошуку шляхів зближення навчального закладу з батьками учнів. Питання взаємодії піднімалося і обговорювалося педагогами на сторінках циркулярів навчальних округів, засіданнях педагогічних рад, з'їздах вчителів і директорів.

Значним результатом у розвитку співпраці сім'ї зі школою стало створення в 1905 р. батьківських комітетів, які, в період з 1905 по 1917 рр. XX століття, стали основними формами зв'язку в системі «державна школа-сім'я». У 1906 році Міністерство народної освіти видало декілька циркулярів (5 серпня 1906 року та 4 липня 1907 року), в

яких було уточнено склад батьківських комітетів, порядок виборів членів батьківського комітету, їх права та обов'язки, засоби та причини їх скликання (Енциклопедія сучасної України). У своїх роботах А. Макаренко стояв у витоків вирішення проблеми взаємодії школи та сім'ї. Крупська та К. Вентцель були одними із перших педагогів, які пропагували ідею тісної взаємодії школи з сім'єю, пропонували спільно з проблемами сімейного виховання розглядали питання освіти батьків, зв'язку школи з батьками (Л. Березівська, 1999).

Соціокультурні процеси 50–60-х рр. XIX ст. сприяли прагненню батьків до налагодження стосунків зі школою, батьки були присутні при обговоренні педагогами різних шкільних проблем, робили спроби відвідувати уроки тощо.

Аналіз вітчизняної історико-педагогічної літератури показує, що проблема взаємодії сім'ї і школи були порушені в наукових дослідженнях більшості вчених XIX-XX століть: «Педагогічні умови ефективного здійснення єдності шкільної і позашкільної виховної роботи учнівського колективу» (В. Кузь, 1980), («Єдність школи, сім'ї, виробничих колективів у формуванні суспільної активності учнів сільських шкіл» (А. Балуба, 1987), («Взаємодія школи та соціального середовища мікрорайону у виховній роботі з учнями» (І. Василенко, 1988), «Взаємодія школи та сім'ї у формуванні моральних основ поведінки молодших школярів» (Є. Докуніна, 1993).

Пізніше, В. Оржеховська, В. Кириченко, Г. Ковганич у своїх дослідженнях розглядали процес виховання дітей у школі і сім'ї як нероздільний процес з єдиною метою, який зорієнтований не лише на спільні зусилля навчального закладу і сім'ї у вихованні школярів, а й на їх виховну співпрацю у цьому процесі. Дослідники стверджували, що стосунки співпраці передбачають рівність сторін, взаємну доброзичливість і повагу (В. Оржеховська, 2007).

Дослідження кінця XX початку XXI століть із соціальної педагогіки присвячені переважно проблемам специфіки роботи соціального педагога з певними категоріями населення та сім'єю в цілому (Т. Алексеєнко, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, І. Трубавіна та ін.).

Аналіз робіт та законодавчих актів зазначеного періоду вказує, що із прийняттям Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») (Про Державну національну програму «Освіта», 1993) з'явилась можливість організації заходів щодо родинного виховання як важливої ланки виховного процесу, забезпечення педагогічного навчання батьків без застосування ідеології та політики; вільного вибору своєї світоглядної позиції дітьми, молоддю та їхніми батьками тощо. Створення у липні 1998 р. Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи дозволило налагодити організаційну, координаційну та науково-методичну роботу у галузі соціально-педагогічної роботи. Затверджене у 1999 р., Положення про

психологічну службу системи освіти України, охарактеризувало діяльність соціальних педагогів у закладах освіти, зокрема, соціально-педагогічна робота навчального закладу була зорієнтована на посередництво між освітніми установами та сім'єю.

Вивчаючи питання взаємодії сім'ї і школи, необхідно зазначити, що значну роль у вихованні і навчанні школярів варто відвести узгодженості між навчальним закладом і батьками. що характеризується тісною співдружністю школи та сім'ї, допомагає забезпечити єдність вимог і виховних впливів, сприяє всебічному розвитку та вихованню школяра. Така взаємодія забезпечує якість і гуманістичну спрямованість сучасного виховання у своїй єдності, зацікавленості і взаємообумовленості. В основі такої роботи сучасної сім'ї і школи лежить довіра і повага, взаємопідтримка і взаємодопомога усіх учасників виховного процесу. Сім'я і школа мають однаковий вплив на особистість дитини, до якої ставляться як до найвищої цінності, де школі відводиться організаційна роль (забезпечення змісту, напрямів виховного впливу, активне залучення батьків до спільної виховної діяльності, акумулювання і ознайомлення з передовим педагогічним досвідом, координування спільних зусиль усіх суб'єктів виховного процесу).

З розвитком соціологічної науки останніх років можна конкретизувати висновки щодо швидкості змін орієнтації, уявлення і поведінки сучасних школярів, які є новою особливою генерацією. Об'єднання зусиль сім'ї і школи і їх взаємодія викликана тенденцією сприйняття школи тільки як навчальної установи, не визнаючи її виховні можливості; зниження виховного потенціалу сучасної сім'ї; тенденцією невизнання батьківського авторитету; зростанням негативних тенденцій в дитячому і підлітковому середовищі, зокрема дитячої злочинності і агресивності зростанням кількості дітей, які потерпають від синдрому дефіциту (порушення) уваги з гіперактивністю.

З середини XIX століття гіперактивний розлад трактували лише з медичного погляду, соціальний та педагогічний рівень такого розладу не враховували. Вперше згадка про гіперактивних дітей з'явилася у спеціальній літературі близько 150 років тому. Німецький лікар Г. Гоффман (H. Hoffman 1809–1894 pp.) описав надзвичайно рухливу дитину, назвавши її «непосида Філ» (Брязгунов 2008). У 1902 р. педіатр Дж. Стілл вперше описав симптоми такої поведінки, як гіперактивний розлад, стверджуючи, що поява симптомів викликана слабким «гальмуючим волеспрямованням» і «недостатнім моральним контролем». У своїй лекції Дж. Стілл описав 43 випадки порушення уваги, гіперактивності, імпульсивної та гіперактивної поведінки в дітей. Він також припустив, що така поведінка – результат спадкової патології або пологових травм. До середини 1950-х років з'являється термін «гіпердинамічний синдром», і лікарі все з більшою впевненістю починають говорити про те, що основна причина захворювання –

наслідки ранніх органічних порушень головного мозку (Л. Березівська, 1999).

Враховуючи більшість міжнародних та вітчизняних досліджень у сфері соціальної, психологічної та педагогічної роботи з гіперактивними дітьми, можна зробити висновок, що явище гіперактивності, яке характерне для дитини у дошкільному віці, у шкільному віці стає суттєвою проблемою соціально-психологічного розвитку дитини, її соціалізації, засвоєння шкільної програми і т.д.

Показником інтересів суспільства в галузі виховання підростаючих поколінь є мета виховання дитини, яка єдина і для сім'ї, і для школи, досягнення якої можливе у спільному пошуку ідеалів, цінностей, що керуються при цьому насамперед інтересами дітей і родини. Тому потрібно орієнтуватися не на спільні зусилля школи і сім'ї у вихованні учнів, а на їх виховну співпрацю у цьому процесі.

У сучасній практиці реалізація основної мети виховання гіперактивної дитини передбачає взаємодію у взаємозалежній діяльності в системі стосунків батьків і вчителів. Тоді як взаємодія полягає як у допомозі цих соціальних інститутів одне одному, так і у розумному об'єднанні можливостей, зусиль в організації життєдіяльності школярів (В. Оржеховська, 2007).

Враховуючи вище означене, нами виокремлено основні характерні напрями в організації взаємодії сім'ї і школи у вихованні гіперактивних учнів у сьогоденні:

- організація взаємодії, виходячи з потреб, інтересів дітей, батьків і специфіки конкретного навчально-виховного закладу;
- рівноправність у взаєминах усіх партнерів процесу виховання;
- робота з батьками на випереджальному принципі;
- підвищення педагогічної освіти батьків, яка має здійснюватися у процесі організації і проведення позаурочних заходів відповідного спрямування;
  - залучення батьків до життя школи;
  - узгодженість у підходах до дитини;
  - кваліфікована допомога і підтримка у складних педагогічних та життєвих ситуаціях;
- інформування батьків про шкільне життя, освітній процес, про можливості, які сім'я може використовувати для освіти своєї дитини, справедливого вирішення конфліктів.

Важливим елементом у взаємодії сім'ї та школи у вихованні гіперактивних учнів є те, що має бути наявна чітка структура укладання індивідуального навчального плану, яка забезпечує досягнення оптимальних цілей відповідно до психолого-педагогічних особливостей дитини з гіперактивним розладом. Участь соціального педагога, вчителя, батьків, адміністрації школи та інших спеціалістів вказує на індивідуальний та міждисциплінарний підхід до визначення основних

завдань для успішної реалізації індивідуального навчального плану. Сучасним українським школи необхідно переформуватися на систему укладання індивідуального навчального плану для учнів з гіперактивним розладом з урахування поведінки дитини, участі сім'ї в навчально-виховному процесі школи.

Таким чином, станом на сьогодні головним у взаємодії сім'ї і школи у вихованні гіперактивних учнів, є те, що мета взаємодії має бути зрозумілою і педагогам, і батькам, соціальний педагог повинен будувати спілкування з батьками цілеспрямовано, потрібно категорично пред'являти ті чи інші вимоги, робити зауваження, домагатися виконання даних рекомендацій по вихованню дитини. Діяльність батьків та педагогів в інтересах гіперактивної дитини є успішною лише в тому випадку, коли вони стануть союзниками, важливо встановити партнерські відносини з сім'єю кожного учня, створити атмосферу взаємопідтримки та спільності інтересів.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є аналіз системи соціально-педагогічної роботи з гіперактивними учнями в Україні та за кордоном.

Список використаної літератури

1. Березівська Л. Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.). Київ: Молодь, 1999. 191 с. **2. Енциклопедія сучасної України:** у 30 р. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. Київ, 2003. 2019. **3. Оржеховська В. М.** Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі. Харків: Видавництво «Точка», 2007. 192 с.

References

1. Berezivska, L. (1999). *Osvitno-vykhovna diialnist kyivskykh prosvitnytskykh tovarystv (druha polovyna XIX – poch. XX st.)* [Educational activity of Kyiv educational societies (second half of the XIX – beginning of the XX century)]. Kyiv: Molod [in Ukrainian]. **2. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy:** u 30 r. [Encyclopedia of modern Ukraine: in 30]. (2003). Kyiv [in Ukrainian]. **3. Orzhekhovska, V. M.** (2007). *Vzaiemodiia navchalnoho zakladu i simi: stratehii, tekhnolohii i modeli* [School-family interaction: strategies, technologies and models]. Kharkiv: Vydavnytstvo «Tochka» [in Ukrainian].

Маковецька А. С. Становлення та розвиток системи взаємодії сім'ї і школи у вихованні гіперактивних учнів

У статті узагальнено спроби різних науковців визначити особливість взаємодії як соціального механізму. У вітчизняній науці про виховання досліджено значну кількість аспектів взаємодії школи й соціального середовища. Розкрито систему взаємодії сім'ї і школи у

виховання гіперактивних учнів як цілеспрямований вплив школи й соціального середовища одне на одного, який сприяє взаємозбагаченню, посиленню виховного потенціалу взаємодіючих систем. Здійснено аналіз історичних періодів розвитку роботи з сім'ями в загальноосвітніх навчальних закладах. Обґрунтовано основну мету виховання гіперактивної дитини, що передбачає взаємодію у взаємозалежній діяльності в системі стосунків батьків і вчителів. Визначено, що взаємодія полягає у допомозі соціальних інститутів одне одному та у розумному об'єднанні можливостей, зусиль в організації життєдіяльності школярів. Встановлено, що важливим елементом у взаємодії сім'ї та школи у вихованні гіперактивних учнів є чітка структура укладання індивідуального навчального плану, яка забезпечує досягнення оптимальних цілей відповідно до психолого-педагогічних особливостей дитини з гіперактивним розладом.

Ключові слова: взаємодія, спільна діяльність, мета взаємодії, виховання, поведінка, гіперактивність, гіперактивні учні, соціальний педагог.

Маковецкая А. С. Становление и развитие системы взаимодействия семьи и школы в воспитании гиперактивных учеников

В статье обобщены попытки различных ученых определить особенность взаимодействия как социального механизма. Осуществлен анализ исторических периодов развития работы с семьями в общеобразовательных учебных заведениях. Раскрыто систему взаимодействия семьи и школы в воспитании гиперактивных учеников как целенаправленное воздействие школы и социальной среды друг на друга, который способствует взаимообогащению, усилению воспитательного потенциала взаимодействующих систем. Обосновано основную цель воспитания гиперактивного ребенка, что предполагает взаимодействие во взаимосвязанной деятельности в системе отношений родителей и учителей. Определено, что взаимодействие заключается в помощи социальных институтов друг другу и в разумном объединении возможностей, усилий в организации жизнедеятельности школьников. Установлено, что важным элементом во взаимодействии семьи и школы в воспитании гиперактивных учеников есть четкая структура заключения индивидуального учебного плана, которая обеспечивает достижение оптимальных целей в соответствии с психолого-педагогических особенностей ребенка с гиперактивным расстройством.

Ключевые слова: взаимодействие, совместная деятельность, цель взаимодействия, воспитания, поведение, гиперактивность, гиперактивные ученики, социальный педагог.

Маковецька А. Formation and Development of the System of Interaction Between Family and School in the Upbringing of Hyperactive Students

This article is generalized attempts by different scientists who has tried to identify the peculiarities of the cooperation as a social mechanism. The analysis of historical periods of work development with such families in secondary schools was carried out. The most scientists' works and legislative acts of the specified period were analyzed. The main purpose of education and raising a hyperactive child was justified. It provides cooperation in interdependent activities in the system of relations between parents and teachers. The genesis of the families and schools' cooperation in the education of hyperactive students has been investigated. In the course of investigation it was determined that the cooperation is based on help social institutions to each other and to a smart combination of opportunities and efforts in organizing the students' life. It was allocated the main characteristics directions in the organization of families and schools' cooperation in education of hyperactive students. The article finds that despite the fact that the problem of interaction between family and school in teaching and educating students does not belong to a new field of scientific knowledge and covers a wide academic environment, there is not enough scientific and pedagogical literature, which, given for its importance, can be used as a scientific foundation of modern pedagogical practices in the interaction of family and school in the social support of hyperactive students.

Key words: cooperation, common activities, the purpose of the cooperation, education, behavior, hyperactivity, hyperactive students, social pedagogue.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2021 р.

Прийнято до друку 26.03.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.